

POSLEDNJA NOĆ U JABLANICI

U prvoj polovini marta dobili smo zadatak da se smestimo u selo Savići i štitimo pravac niz reku Doljanku, isturanjem borbenih delova bataljona u pravcu planine Vran. Pomagali smo izvlačenje jedinica 9. dalmatinske divizije koje su vodile žestoke borbe sa neprijateljskim snagama na pravcima Zlopolje — Trebiževo (ili Dugo polje). Poslednjih dana imali smo nekoliko kratkih, ali veoma oštih borbi sa neprijateljem koji je nadirao jakim snagama niz samu Doljanku.

Oko 14. marta dobili smo zadatak da po svaku cenu održimo položaje do noći, a zatim da neopaženo prekinemo kontakt sa neprijateljem i povučemo se ubrzanim maršem u Jablanicu, radi prebacivanja preko Neretve. U sumrak, čim je neprijatelj prekinuo sa napadima, čete su povučene sa položaja i podeljena im je hrana. Ostavljene su samo isturene zaštitnice sa puško-mitraljeskim odeljenjem. Svi smo jedva čekali pokret. Već mesec dana borili smo se u zaštitnici Glavne operativne grupe — prvo na Raduši, u odbrani ranjenika u Prozorskoj kotlini, pa sad u slivu Doljanke. Bile su to naporne borbe i velika samoodricanja. Neprijatelja smo morali zadržavati po svaku cenu. A on, svežiji i odmorniji od nas, znatno bolje opremljen za zimsko ratovanje, potpomagan premoćnijom vatrom oružja svih rodova, navaljivao je iz dana u dan sa mnogo nadmoćnijim snagama. Naročito su nas zamarali artiljerijska vatra i napadi iz vazduha. Po ogolelim planinskim stranama, na belom pokrivaču, neprijatelj je uspevao znatno lakše da otkriva naše pokrete i položaje. Imali smo i gubitaka. Pored toga jedinice u zaštitnici su i u pogledu ishrane obično bile u najtežem položaju. Kroz ionako siromašna i retka planinska sela već su bile prošle neprijateljske snage koje smo potiskivali, zatim naše jedinice u prethodnici kao i kolone ranjenika i bolesnika. Sve što se moglo

naći od hrane bilo je uglavnom uzeto. Jedva smo uspevali da dođemo do nekog govečeta ili ovce i nešto krompira iz ranije neotkrivenih trapova. Sve je to uticalo da smo sa nervozom očekivali, pa i otvoreno izražavali želju da nas povuku iz zaštitnice i vrata u sastav naše 1. divizije. Želeli smo da krenemo u proboj ka Drini i Srbiji. Otuda je vest o napuštanju položaja i prebacivanju preko Neretve primljena kao olakšanje i nada da će nas na drugoj obali sačekati i smeniti delovi već prebačenih jedinica.

U mrkloj noći, po ugaženom, mrazom i marševima ubetoniranom snegu, kolona je tiho, bez onog noćnog varničavog paljenja cigara, bez ijedne reči, ubrzanim maršem grabila put Jablanice. Već smo je upoznali prilikom prolaska iz Rame za Doljanku, početkom marta. Očekivali smo svakog časa da ugleđamo njena zgarišta i ruševine, posledice višednevnog bombardovanja štuka. Po njivama, livadama, voćnjacima i dvorištima zjapili su levkovi od eksplozije bombi. Jablanici i obalama Neretve danju se niko nije smeo približiti, dok su noću hrlile stotine i hiljade ranjenika da se što pre dočepaju druge obale i što dalje odmaknu ka istoku. Svakodnevno smo gledali kako se od Sarajeva u talasima pojavljuju »štuke« i kako se, kao zloslutne crne ptice, jasno ocrtavaju na plavetnilu neba i belini oledenelih litica i strana Prenja i okolnih planina. A zatim bi niz klisuru Doljanke odjeknule zaglušne eksplozije.

Dok smo se tako žurili ka Jablanici iznenadi nas zapovest sa čela kolone:

— Stoj! Ne nabijaj se. Da se ne pale cigarete.

Po komesarskom običaju bio sam na začelju kolone. Preko veze ubrzo mi je stigla poruka: »Komesar napred!«

Požurio sam se provlačeći se kroz iscepanu, premorenu i polusanjivu kolonu. Na čelu bataljona zatekoh komandanta Bosnića sa ostalim članovima štaba. Razgovarali su sa kuririma štaba brigade koji su nam bili poslani u susret, sa naređenjem da bataljon zadržimo na ulasku u mesto, a da komandant i komesar bataljona odmah pođu u štab brigade, u centru Jablanice, radi prijema daljih naređenja. Sto smo se Bosnić i ja više primicali srednjem delu ove jedine ulice koja se paralelno Neretvi pružala sredinom Jablanice, do nas je dopirala sve jača graja. Poslednjih nekoliko stotina metara probijali smo se pored zgusnute, izvijugane kolone. Bilo je i natovarenih konja, kao i goveda i ovaca. Negde u tami, gde se od glavne ulice odvaja krak ka Neretvi, našli smo štab brigade. Već su bili stigli i ko-

mandanti i komesari ostala tri bataljona. Prepoznavali smo se u pomrčini i jedni drugima stiskali ruku. Nismo se viđali po petnaest i više dana.

U sredini grupe stajao je komandant brigade Karanović. Bio je vrlo ljut. Po svom običaju, u takvim trenucima nije prestajao sa psovkama. Reče da je trebalo da napustimo položaje u prvi sumrak, kao što smo i učinili, i da se odmah po dolasku u Jablanicu, kao poslednja zaštitnica prebacimo preko Neretve. Jutro je trebalo da nas zatekne na položajima s druge strane reke. Međutim, neke jedinice 9. divizije zaglavile su se na prilazu, pa se postavljalo pitanje da li će i one uspeti da se do zore prebace. U tom slučaju našli bismo se u bezizlaznom položaju.

Na nečiji predlog krenulo je nas nekoliko sa Karanovićem ka provizornom drvenom mostu gde su se jedinice prebacivale. Jedva smo se probijali kroz grupe premorenih, od gladi i nesаницe potpuno iscrpenih boraca. Što smo se više približavali mostu, put je bivao sve zakrčeniji. Ljudi su se muvali oko konja i mazgi pretovarenih oružjem, municijom, hranom pa i automobilskim gumama, ponetim za pravljenje opanaka, Drugi su gurali pred sobom goveda i ovce, koje su se, zaplašene žagorom ljudi i bukom reke, unezvereno opirale. Bilo je i prevrnutih tovara. Jedna koso usečena staza vodila je na samu reku, na mesto prelaza. Drveni improvizovani most ugibao se i lelujavao uz škripu neravnomernih koraka, izgledalo je kao da će se svakog časa raspasti. Oko njega su se muvali inženjerci, kontrolišući da nešto ne popusti, da se neko ne sunovrati u vrtlog rečne matice. A iznad ovog krhkog i lelujavog mosta uzdizala se pravo iz talasa teška prelomljena konstrukcija železničkog mosta. Pojedini pešački delovi prebacivali su se uz nju, verući se s praga na prag između železničkih šina. U noćnoj tmimi i rečnim isparenjima nismo mogli da nazremo gde se kolona gubila na drugoj strani reke.

Prebacivanje preko mosta odvijalo se vrlo sporo. Ljudi su se formalno gurali sa životinjama. Čule su se i prigušene sočne dalmatinske psovke. Vladala je opšta nervoza. Dobijao se utisak da se svako ljuti na sebe, na svakog, pa i nekog nepoznatog koji, eto, sprečava da se što pre nađe na drugoj obali. I pored gužve ljudi su se nerado rastajali od svog prtljaga i tovara. Svako bi hteo da na svojim leđima i u komori prenese što više od velikog plena otegotog od Italijana u Prozoru i na obalama Neretve i Rame. Sve što se ne ponese, ostaće neprijatelju ili se mora uništiti. A sve može dragoceno poslužiti u danima punim neiz-

vesnosti na padinama i vrletima Prenja. Izgledalo je da mnogi ipak nisu bili dovoljno svesni koliko to opterećuje usporava i otežava prelazak i koliko može biti sudbonosno ako nas sledeće jutro zatekne nagomilane oko mesta prelaza.

Pratili smo Karanovića ćutke, razmišljajući svaki za sebe O ovim teškoćama. Svako se pitao: šta će biti ako nas jutro i neprijatelj zateknu u Jablanici, na ovoj strani Neretve, u ovakvom haosu? — Bićemo uništeni bez milosti.

Karanović je razgovarao sa rukovodiocima prebacivanja preko mosta. Ubeđivao je komande jedinica da se odbace svi tovari, da se napusti stoka i prebacuju samo pešačke kolone, jer su u pitanju ljudski životi. Čini mi se da ga niko nije slušao. Svak je ćutke gledao svoj posao. On ie na to gundajući psovao sve više i oštrije. Niko se nije usuđivao da mu protivreči. U suštini bio je sasvim u pravu.

Negde pred ponoć, verovatno posle konsultovanja sa nekim iz viših rukovodstava i sa ostalim članovima štaba brigade, Karanović nas je ponovo okupio i izložio ozbiljnost i težinu situacije. Koliko se sećam rekao nam je:

— Bataljoni se moraju vratiti na odbrambene položaje, na nekoliko kilometara oko Jablanice. Odmah preduzeti ukopavanje radi zaštite od napada neprijatelja sa zemlje i iz vazduha. Moramo biti spremni da odolevamo u toku celog dana silovitim napadima sa svih strana — uz Neretvu, niz Doljanku i od Rame. Neprijateljske snage i sredstva će se najverovatnije usmeriti u koncentričan, silovit i teško zadrživ napad. A protiv svih tih do juče nepovezanih snaga, kojima je odolevalo više naših jedinica, sada će se naći samo naša brigada. Borce pripremiti za borbu na život i smrt, na najveće gubitke. Braniti po svaku cenu stopu po stopu i povlačiti se samo uz krajnju nuždu. A ko izdrži 1 taj uragan, sledeće noći će se prebaciti preko mosta, ako on još bude u našim rukama.

Sasvim uzgred na kraju je dodao da će štab ostati kod mosta da insistira i dalje na ubrzanom prelazu. Ako u tome uspe poslaće kurire sa naređenjem za prebacivanje. Zato je potrebno da bataljoni obezbede vezu sa četama. Skrenuo je pažnju da se vodi računa da se pojedini borci ne izgube i ne zaspu, a ako se naredi povlačenje, u trku se prebacivati preko reke, sa što manje žagora i buke. Uz to je naredio da svaki bataljon po zauzimanju položaja uputi kurira u štab brigade koji će tačno znati gde se nalazimo. Na kraju je rekao da komore ostanu uz štab brigade.

Rasturili smo se ćutke. Poslednje reći kao da nismo ćuli. Nehotice se nametala misao o bezizlaznoj situaciji kojoj niko nije mogao sagledati kraja. Borićemo se, i ako treba, umreti hrabro kako dolikuje prekaljenim ratnicima-Krajišnicima i borcima 1. proleterske divizije. Neka neprijatelj upamti dobro tu ųrtvu, neka je ųto skuplje plati. Drugog izlaza nismo videli.

Posle povratka u sastav bataljona odrųzali smo kratak sastanak sa komandama ćeta. Bosnić je kratko, ali otvoreno — bez ikakvog ublaųavanja — objasnio situaciju u kojoj se nalazimo. Svi su ćutali, ali im se ipak na slaboj mesećini ocrtavalo na licu da je sve jasno i da neće biti nikakvog kolebanja u izvrųavanju zadatka. Uz priguųenu svetlost baterijske lampe, iza nekog useka ili ostatka zida, komandirima je na mapi objasnio raspored ćeta. Naų bataljon je bio krajnji na levom krilu. Trebalo je da posednemo poloųaj od obale Neretve ka Crnom vrhu (k 887), zahvatajući pravac drumom od Mostara.

Ubrzo se kolona gotovo trćeći uputila na nove poloųaje. Nekoliko kilometara iųli smo drumom u koloni, a zatim se razvili po padinama. Nije se moglo ni imalo kad misliti o svemu onome ųto će posle svega nekoliko sati nastupiti.

Na poloųaju borci su preduzeli sve da se koliko-toliko utvrde. Sakupljali su kamenje i pravili zaklone. Poųto smo obiųli ćete i mi iz ųtaba bataljona sakupili smo se na komandnom mestu. Bosnić i Puųić su pravili pretpostavke o razvoju neprijateljskog napada. Povremeno smo zagledali u sat, krijući baterijsku lampu pod ųinjele i pelerine. Vreme je groznićavo odmicalo. Brzo se pribliųavala neųeljena zora.

Negde pred samo svitanje spazili smo na drumu od Jablanice jednu siluetu koja nam se u trku pribliųavala. Bio je to kurir. Sa nestrpljenjem smo oćekivali ųta će nam preneti. A on zadihan, gotovo joų u pokretu saopųti:

— Karan je naredio da se u trku povlaćimo. Most za prelaz je slobodan. ćetvrti bataljon treba poslednji da pređe reku. Veza sa naredenjem ćekaće kod mosta.

Moųda je to bilo jedno od najųeljenijih naredenja u toku dve godine rata. Nije bilo vremena ni potrebe za dogovaranje. Svakog ćasa neprijatelj je mogao da krene u napad. Dovoljno je bilo da njegovi prednji delovi otkriju da smo se povukli pa da slobodnije krene i izbije na kose koje dominiraju mostom. Mogle su se drumom pojaviti motorizovane jedinice. Tada nam ovo naredenje o povlaćenju ne bi pomoglo. Stoga je Bosnić

odmah uputio kurire komandama četa da što tiše i u trku napuste položaje i sjure se na drum, a zatim da nastave ka Jablanici. Krajnja leva četa trebalo je da obrazuje zaštitnicu. Obavestili smo ih da ćemo ih sačekati na drumu.

Brzo smo se i sami spustili na put. Dogovorili smo se da Bosnić i Čurguz, moj zamenik, krenu na čelu kolone, a da zamenik komandanta bataljona Pužić i ja ostanemo sa poslednjom četom na začelju.

Nismo dugo čekali. U tišini, jedva čujnim koracima čete su izbijale jedna za drugom na drum i odmah nastavljale prema Jablanici. Mi smo ih požurivali, želeći da i sami što pre krenemo. Činilo nam se da je svaki minut i svaki metar odlučujući. Pošto smo i poslednjoj četi preneli naređenje, uputili smo se trkom ka Jablanici. Trebalo je pretrčati četiri do pet kilometara.

Kada smo stigli do mosta, već su se prebacivali poslednji delovi bataljona ispred nas. Bosnić i Čurguz su nas upoznali sa daljim naređenjem: da se dve čete izvuku na položaje kod tunela iznad reke, jedna sa delom štaba bataljona da oстане i pomogne inženjerijskom vodu u rušenju drvenog mosta. Zadatak je trebalo da bude obavljen što pre, kako bi se onemogućilo neprijatelju da se dočepa mosta i prebaci se preko reke.

Sada je raspoloženje u bataljonu vedrije. Svitalo je a mi smo već na drugoj strani reke. Uz to je i vreme bilo oblačno pa nas ni avijacija neće uznemiravati. Postepeno smo se navikavali na novu situaciju. Inženjerci 7. banijske divizije, smešteni već danima u pećine s druge strane reke u kojima im ni »štuke« nisu mogle ništa, imali su već uhodan red. Dok su jedni dežurali na mostu, drugi su spavali uz vatre, skrivene u pećinama. Imali su i bogat magacin hrane iz ratnog plena. U jednoj ogromnoj plavoj šerpi od nekih 25 litara kuvar je pekao krofne od zaplenjenog italijanskog brašna. Sa strane je stalaja druga šerpa sa gotovim krofnama i kesa sa šećerom. Svaki se služio sam. Naši borci su se brzo snašli. Umor im nije smetao da navale na vrelo testo. Sasvim su zaboravili da im je do pre nekoliko trenutaka pretilo uništenje. Divio sam se ovoj vitalnosti naših ljudi.

Ubrzo, posle malog predaha, prihvatili smo se i mi rušenja mosta. Po uputstvima i uz pomoć inženjeraca borci su rastrzali patosnice, počevši od jablaničke strane. Odvaljene daske i grede bacali su u nabujalu reku. Posao je brzo odmicao. Već se sasvim razdanilo. Oblaci su pokrivali okolne vrhove. Neko je dobacio: »Dobro je, danas nećemo imati avione«. Sve nam je ovog puta išlo na ruku.

Uskoro je stigao kurir iz bataljona. Čete su se izvukle uz kosu do tunela i odmarale se čekajući nas u zaklonima. Izvestio sam da ćemo i mi stići čim obavimo posao oko rušenja mosta.

Negde oko sedam časova začuli su se pucnji, doduše još uvek na oko 5 kilometara. Neprijatelj je ispitivao naše prisustvo, bojeći se iznenađenja. Ubrzali smo rušenje mosta i oko osam časova počeli sa izvlačenjem poslednjih delova sa Neretve. Banijci, a i naši borci uzeli su od hrane koliko su god mogli poneti. Ostalo je uništeno da ne bi ostalo neprijatelju.

Uzanom strmom prtinom izvukli smo se do tunela. Usput smo nailazili na borce neke jedinice koji su ovde bili ostavljeni na položajima. Mi smo morali da nastavimo ubrzanim maršem kroz tunel ka Krstaču, da bismo poseli položaje na delu Neretve prema Papraskoj. Kroz tunel smo se jedva probijali između ranjenika i tifusara. Verovatno su tek prošle noći prebačeni preko Neretve. Sada su bili bezbedni. Trenutno smo zaboravili na svu težinu noćasnje situacije.

Koča JONCIC

